

ДВОЙНОТО СЛЯПО РЕЦЕНЗИРАНЕ В НАУЧНАТА ПЕРИОДИКА В СФЕРАТА НА ХУМАНИТАРИСТИКАТА – АСПЕКТИ НА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА PUBLONS В БЪЛГАРИЯ

Доц. д.н. Асен Кожухаров

Висше военноморско училище „Никола Й. Вапцаров“

Гл. ас. д-р Атанаска Чолакова

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Въз основа на данни на Publons и Russian Science Citation Index е анализирано състоянието на прилагането на процедурите за рецензиране в българската хуманитарна периодика.

Установява се поставяне началото на трансформация на българските списания с прилагането на специфичен български модел на рецензирането по отношение на привличаните задгранични рецензенти. В същото време се констатира видимото изоставане във верификацията на процедурите за оценяване в сравнение със съседните ни страни.

Обосновава се необходимостта от усъвършенстване на политиката във висшето образование по посока въвеждането на адекватни критерии, проследяващи състоянието и реалното прилагане на реет-review в научната периодика.

Ключови думи: рецензиране; научна периодика; хуманитаристика; журналистика; Публионс; наукометрични бази данни

1. Въведение

Налагането на изискванията за списване от световноизвестните бази данни (СИБД) Scopus и Web of Science и съответно протичащият процес на индексирание на българските научни списания в тях поставиха за пореден път проблема за качеството на статиите. Посоченият проблем е многоаспектен и е свързан както с автентичността на печатаните текстове, така и с приносните моменти в тях, с отговора на въпроса доколко авторите владеят технологията за писане, обнародване и следпубликационен съпровод на научните си трудове и каква е оценката на качеството им. Един от способите за даване на тази оценка е двойното сляпо рецензиране. Доколко тази научна технология се прилага в редакторската дейност в съвременните специфични

български условия – това е въпрос, на който ще се опита да отговори настоящото изследване.

2. Опитът в световен мащаб

Днес в световен мащаб рецензирането е формата, чрез която предлаганият за публикация ръкопис на научното изследване получава валидиране и обективно становище за стойността си преди реалното му разпространение. За да се стигне до подобно окачествяване ролята на рецензирането, непосредствено се преминава през етапи, бележещи смяна в рецензентските политики на научните списания. Ако до края на XIX век задача на рецензента е да утвърди реномето на дадено научно общество или списание чрез своята експертна оценка, то „с нарастващите притеснения относно цялостното качество на научната литература“ се осъществява и трансформация във виждането за рецензентската оценка, целяща да „защити репутацията и надеждността на цялата научна литература“ (Baldwin 2017, 46).

През последното десетилетие самата процедура на рецензиране е подложена на изследване. В резултат са обособени нейните видове, очертана е спецификата им в различните науки, отбелязани са проблемите около тях и начините за тяхното преодоляване. Така в частност рецензирането в научните списания се определя като „квинтесенция на качествен академичен контрол“ и същевременно се превръща в централно за продуциране академично знание, с което, само по себе си, става „обект на оценка и изследване“ (Rigby, Cox & Julian 2018, 1088).

За изградена традиция в изследването на проблемите, свързани с рецензирането в САЩ, може да съдим по Чикагския конгрес (официално: *International Congress on Peer Review and Scientific Publication*), проведен за първи път през 1989 г. Основната тематична насока и търсенията през годините са свързани с представянето и решаването на актуални казуси в областта на рецензирането. Друг аспект на дейност на форума е перманентната дискусия за връзката между иновативните изследвания и качествената оценка, от една страна, и достоверност на процедурите за рецензиране на научни публикации, от друга. Прави впечатление, че за разлика от предходните осем конгреса (вкл. в Прага през 1997 г. и в Барселона през 2001 г.), в които основният акцент се съсредоточава върху изследвания на рецензирането в областта на биомедицината, здравните науки, физиката и химията, то предстоящият девети конгрес (септември 2022 г.) включва социални науки и хуманитаристика.

Чикагският конгрес започва като инициатива на специалисти в областта на медицината, подлагачи на съмнение тогавашните процедури, свързани с научното публикуване и подобряването на качеството на оценяване на научни публикации с резултати, получени основно от клинични изпитания (Couzin-

Frankel 2018)¹⁾. Наред с публикациите на чикагските конгреси се забелязва и появата на специализирани издания в областта на рецензирането. За пример в това отношение може да се посочат списанията *Research Integrity and Peer Review Journal* и *Learned Publishing*.

Интересът към различните страни на рецензирането може да бъде проследен и с нарастващия брой на научни публикации в такива утвърдени издания като *Scientometrics Journal*, *The ISSI Conference Proceedings* и др.

Проблемът за обосноваването и прилагането на адекватни подходи и методи, свързани с рецензирането в хуманитаристиката, назрява и поставя под въпрос адекватността на процедурите в контекста на прилагане на вече утвърдилите се практики в областта на естествените науки. Актуалният диалог извежда необходимостта за детерминиране на специфичен оценъчен процес, различаващ се от този в STEM²⁾ дисциплините, които на този етап определят общата рамка на оценъчния дискурс (Kancewicz-Hoffman, Ochsner, Hołowiecki & Holm 2020, 6). На този фон назрява необходимостта от преосмисляне ролята на рецензирането в български контекст и нуждата от ясно разпознаване на съвременните тенденции, свързани с оценяването на научните изследвания.

За разлика от процедурите на рецензиране в STEM дисциплините, където назрява и в световен мащаб масово се въвежда формата на отворено рецензиране (open PRw), то установен и широко практикуван в хуманитарните издания модел е двойното сляпо рецензиране. То способства за намаляването на проявите на съзнателни или несъзнателни предразсъдъци у рецензентите (Helmer, Schottdorf, Neef & Battaglia 2017). В същото време се отчита значителното понижаване броя на ретракциите на изследвания, преминали през двойно сляпо рецензиране, като това се забелязва „най-силно в социалните науки и хуманитаристиката“ (Horbach & Halfman 2019). Количеството на ретракциите в едно научно периодично издание в общия случай е обективен показател за качеството му. Следователно добросъвестното рецензиране и продуктивното оползотворяване на неговите препоръки несъмнено повишава качеството на научната публикация.

В световен мащаб въпросът за етичните практики на рецензентите продължава да стои на дневен ред, което може да се проследи вкл. и в публикациите от текущата година. Проявите на злонамереност и некомпетентност, а така също и злоупотребите от страна на привлечените в списанията оценители са достатъчно често срещано явление. Отбелязва се, че оправдаването на подобни прояви от страна на редактора може да доведе до пропагандиране на „токсична култура в научното рецензиране“ (Gerwing et al., 2021). Подобна практика се проследява и в българските издания, за което се наблюдават откъслено обнародвани впечатления от нея³⁾. Несъмнено проявите на „токсичната култура“ затормозяват обективното рецензиране на статиите.

В доклада на European Network for Research Evaluation in the SSH (ENRESSH), оповестен през април 2020 г., се очертават състоянието и основните проблеми на рецензирането в социалните науки и хуманитаристиката (SSH) в Европа. Същественото в случая е, че се набляга на ясното и адекватно извеждане на спецификата в различните методологии с цел систематично характеризирание на процедурите за рецензиране и предизвикателствата пред тях. Както в доклада, така и в други съвременни изследвания върху проблемите на рецензирането се отразяват някои базисни проблеми, като нуждата от формализиране на рецензентската роля (Derrick & Ross-Hellauer 2020), стремежа към интернационализиране на академични издания и с това на рецензентския кръг (Kancewicz-Hoffman & Pölönen, 2020), нуждата от ясно определяне на критериите за рецензиране (Hug, Hołowiecki, Ma, Aeschbach & Ochsner 2020, 62). Към посоченото следва да се добави проблемът за назревящите хомофилни тенденции в рецензирането⁴⁾ по отношение на две очертани релации:

1. текст – рецензент (Brezis & Birukou 2020, 394);
2. редактор – рецензент (Lendák-Kabók & Ochsner 2020, 78).

Подобни проблеми са отчетени и в цялост в отношението към рецензирането в Западна и Източна Европа. Кабок и Очснер докладват за геополитическия аспект на рецензирането и разликите в отношението и отразяването на основните проблеми в рецензентските процедури. Критичните бележки, направени от представителите на източноевропейски държави, са в двустранен аспект.

От една страна, се подчертават недостатъците на привилегированите тесни кръгове от състава на изследователската общност, привлечени в процедурите за рецензиране. В резултат се наблюдават форми на непотизъм.

От друга страна, се отбелязват съмнения относно ефективността и дори се подлага на критика западната система за рецензиране, подозирана в пристрастие към източноевропейските изследователи (Lendák-Kabók & Ochsner 2020, 81).

Западните ни колеги имат друг поглед върху проблема с рецензирането. Те фокусират вниманието си върху езика на публикацията, което може да ограничи възможността за разпространение, водещо до проблеми в кариерното израстване (Ibid. 81). Друг проблем на процедурата, установен от тях, е практиката на манипулация на цитируемостта от страна на рецензентите (Baas & Fennell 2019, 968 – 971). Авторите съветват да се формулират ясни и аналитично изведени указания за рецензентите, чрез които да се поставя формална и систематична рамка при препоръките, която да не нарушава публикационната етика.

Логично е положенията на извършения кратък обзор на тенденциите на рецензирането в европейски и световен мащаб да се съпоставят с практиката в българските научни периодични издания в хуманитаристиката.

3. Ситуацията с рецензирането в българските научни периодични издания в хуманитаристиката

3.1. Методология, цел и задачи на изследването

Рецензирането в българския периодичен научен печат, като цяло, и в хуманитаристиката, в частност, открито не отрича положението, разгледани в частта за световния опит. Или най-малкото не афишира своето несъгласие с тях в сайтовете на списанията. Ето защо посочените по-горе положения са добра отправна точка за сравнение и позволява да се проверят две работни хипотези.

1. Двойното сляпо рецензиране в българския научен периодичен печат в сферата на хуманитаристиката се отличава от западноевропейския/американския печат и се родее с източноевропейските тенденции в него.
2. Специфична ефективна употреба на двойното сляпо рецензиране у нас е търсенето на подобие, прикривано чрез превод на английски език.

Всъщност в предходните части се създаваше базата за сравнение, докато по отношение на българската практика ще бъдат изложени основните моменти на изследването, което се извършва за първи път у нас (с оглед на публикациите, отразени в СИБД). То ще се ограничи до кръга на българските научни списания в сферата на хуманитаристиката.

Методи за изследване

1. Сравнителен анализ.
2. Моделиране (извеждане на българския модел за употреба на двойното сляпо рецензиране).

Научноизследователски задачи

1. Очертаване на конкретния кръг на изследване на хуманитарните списания.
2. Установяване нивото на верификация на рецензиите в Publons⁵⁾ и РИНЦ и табулиране на резултатите и техния анализ.
3. Извеждане на специфичните български прояви на процедурата за рецензиране (peer-review, съкр. PRw) в списанията и съпоставяне с практиката на съседните на нас страни.

Критерии и показатели за оценка

Проверуем, а значи и обективен критерий за това, че едно хуманитарно списание поддържа политика за рецензиране, е наличието на верифицирани рецензии в Publons и РИНЦ.

Показатели за практиката на рецензиране в случая са само онези количества, които могат да се удостоверят, и те са:

1. общото количество на верифицираните рецензии в Publons и РИНЦ;
2. наличието на рецензии, верифицирани от задгранични рецензенти;
3. количество на българските топрецензенти в Publons;
4. ниво на редакторските записи, отбелязани в Publons за българските списания.

3.2. Общ преглед на съвременната българска научна хуманитаристика

Рецензирането в българския периодичен научен печат в сферата на хуманитаристиката е дейност, която доскоро на практика не беше възможно да се проследи с никакви количествени измерения. Едва през миналото десетилетие посоченият недостатък започна да се преодолява, и към този момент той е изминал три етапа.

Първа крачка: промяна на сайтовете на научните списания. Тя се наложи във връзка със стремежа на българските списания да се индексират в СИБД, и искането на последните да бъде публикувана „политиката на изданието“ на сайта на кандидатстващите списания. В списъка на положенията, които засягат тази политика, е въпросът „как и от кого се извършва рецензирането в списанието“⁽⁶⁾.

Следвайки примера на съвременните европейски проучвания в тази насока, за втори източник на изследването бяха привлечени текстовете за издателската политика в сайтовете на хуманитарните списания. Фактически те очертават трите разновидности на рецензирането от гледна точка на привличаните рецензенти.

1. Рецензиране от независими експерти, които не са членове на редакциите.
2. Рецензиране от членовете на редакциите и редакционните съвети.
3. Хибридна форма, съчетаваща първите две форми (Peruginelli et al., 2020).

Втора крачка: поява на специализирани платформи от типа на *Scholar One*, присвояващи на статиите на списанията doi, които наред с другото, спомагаха редакционната дейност по отношение на подбора на рецензентите, управлението на потока от рецензии и проследяването на коректното прилагане на препоръките на рецензентите в предлаганите за печат научни статии.

Трета крачка: поява на наукометрични платформи Publons и РИНЦ, в които започна верифицирането на рецензиите на българските хуманитарни списания. Същите платформи предоставят количествена информация за извършените верификации на рецензиите и редакторските записи. Опосредствано от тях може да се научи приблизителното количество на задграничните рецензенти. Всъщност Publons и РИНЦ приемат рецензии на кой да е съвременен език. С това отпадат редица условности и ограничения при използването им.

В хода на изследването бе извършен преглед на българските списания в сферата на социалните науки и хуманитаристиката, проследявани в Publons, и в отделни случаи са отчетени регистрациите в Руския индекс за научно цитиране (РИНЦ), доколкото посочените две платформи верифицират рецензии и показват количествени резултати за тази своя дейност в показателите на индексиранияте от тях списания.

За разлика от Publons РИНЦ към момента на завършването на настоящото изследване отчита само рецензии на статии, които са включени в РИНЦ. По този начин в ползването на изследователите не попадат част от ре-

цензиите с негативно съдържание, в резултат на което статиите не са били публикувани и индексирани. Посочената особеност е недостатък, доколкото негативните рецензии се подготвят значително по-трудно и отнемат повече време (Weiler 2019, 384).

Publons определено е по-съвършена система, при това в нея верифицират рецензии повече български списания, отколкото в РИНЦ. В случая може да се посочи само едно списание в сферата на хуманитаристиката, което не се индексирва в Publons, но от него се проследяват активи в РИНЦ. Това е „Проблеми когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков“ на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, за което е отбелязано, че за 2020 г. има 20 рецензии, подготвени от осем рецензенти⁷⁾. Или, казано по друг начин, данните в РИНЦ не са представителни и могат да послужат само като допълнение към данните, давани от основната платформа на изследването – Publons.

Резултатите от прегледа в Publons са обобщени в таблица 1.

Таблица 1. Български списания в сферата на хуманитаристиката с рецензентски верификации в платформата Publons

№	Название на списанието	Начин за рецензиране	Количество профили	Верифицирани рецензии	Верифицирани редакторски записи
1.	Балканско езикознание [Linguistique Balkanique]	RHE	3	1	0
2.	Български език и литература [Bulgarski Ezik i Literatura-Bulgarian Language and Literature]	RHE	2	14	0
3.	Български исторически преглед [Bulgarian Historical Review]	PP& RHE	2	52	0
4.	Език и литература [Language & Literature]	PP&RHE	4	3	0
5.	Études balkaniques	PP& RHE	4	2	0
6.	Епохи [Epoхи]	RHE	1	3	1
7.	Журнал за исторически и археологически изследвания [Journal of Historical and Archaeological Research]	PP& RHE	1	26	14
8.	Исторически преглед [Historical Review]	б/д	2	8	0
9.	История [Istoriya-History]	RHE	2	227	87
10.	Известия на Народния Музей – Варна	б/д	1	3	0
11.	Известия на Центъра за Стопанско-исторически изследвания, Том 2	PP& RHE	4	46	22
12.	Педагогика [Pedagogika-Pedagogy]	RHE	3	171	0
13.	Психологическа мисъл [Psychological Thought]	RHE	4	61	20
14.	Стратегии на образователната и научната политика [Strategies for Policy in Science and Education]	RHE	3	35	5
15.	Философия [Filosofiya-Philosophy]	RHE	2	76	34
16.	Чуждоезиково обучение [Chuzhdoezikovo Obuchenie-Foreign Language Teaching]	RHE	3	38	6

Забележка: 1. Таблицата е съставена по данни на Publons и съдържанието на сайтовете на посочените в таблицата списания, датирани към 17.06.2021 г. 2. Използвани съкращения: б/д – без данни; PP – рецензира се от членовете на редколегията; RHE – рецензира се от независими експерти; PP& RHE – хибридна форма за рецензиране (същата се указва, когато не е посочено изрично, че анонимното рецензиране се възлага на независими експерти, които не са членове на редколегията)

Фигура 1. Разпределение на включените в Publons български SSH списания по количество на верифицираните рецензии

Фигура 2. Разпределение на включените в Publons български SSH списания по количество на видимите редакторски записи

От таблица 1 в статията и от списък 1 в приложението може да се направи изводът, че Publons проявява интерес към българския периодичен научен печат в сферата на хуманитаристиката, включително отразява названията на списанията на български език. В същото време, за българските списания Платформата е по-скоро непопулярна (табл. 1, фиг. 1, фиг. 2 и фиг. 3; списък 1). За слабата атрактивност на Платформата у нас свидетелства нивото на верификация на рецензиите в нея. От общо 80 български хуманитарни списания,

проследени в Publons, едва 16 имат поне една верифицирана рецензия и само 10 имат повече от 11 рецензии, с което надвишават прага на видимост (вж. табл. 1, приложение, списък 1).

С проблематизиране на процедурите за сляпо рецензиране възниква въпросът – доколко българските рецензенти са запознати с тях. Двугодишната практика на издателство „Аз-буки“ свидетелства, че те в основното си мнозинство не са запознати, което очертава поредното препятствие пред създаването на база данни от рецензенти. Посоченият проблем не стои само пред българската научна общност. За това може да се съди например по появата на специализирани курсове към СИБД. Те са насочени към настоящи и бъдещи експерти в рецензирането, което свидетелства за нуждата на рецензентите да усвоят формалните процедури и добри практики. Обучението в курсовете цели също да се редуцират възможни проблеми и етични конфликти. Пример за такива курсове са:

1. Теоретично ориентираният курс *Research Academy on Peer Review* на Elsevier, насочен към усвояване на модели за сляпо рецензиране, процес, специфика и структура на рецензията.
2. Теоретико-практическият курс *Web of Science Academy* с допълнителни съпровождащи курсове, включващи разпознаване на добри практики и поведение в научното цитиране⁸⁾.

Друго измерение в дейността на редакциите са верифицираните рецензии на задгранични експерти.

Проследяват се задгранични рецензии в следните списания: *Bulgarian Historical Review*, „Стратегии на образователната и научната политика“, „Педагогика“, „Философия“, „История“, „Журнал за исторически и археологически изследвания“, „Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания“. С това се очертава в общи линии следната закономерност: където списанията са надвишили прага на видимост на верифицираните рецензии, там се наблюдава и появата на задгранични рецензенти.

Отсъствието на верифицирани рецензии в Publons и РИНЦ свидетелства, че или в съответните списания няма реална процедура на рецензиране, или редакторите и рецензентите не познават или пренебрегват важността на процедурата по верификацията на рецензиите. Съществува и трета възможност, по която редакторите приемат, че резултатите от рецензирането са крайно деликатна материя, поради което тя е със закрит достъп и не бива да бъде достояние за външни за редакцията лица, вкл. и по отношение на такава безобидна информация като например колко рецензии на статиите за дадена година са били предадени в редакцията на съответното списание.

Несъмнено това са незначителни резултати. Те обаче подсказват развитие на тази дейност в българските научни списания.

3.3. Ролята на задграничните рецензенти

Въпросът за рецензирането е свързан с обективизацията на оценките за съдържанието на статиите. И тук се намесват редица други фактори, за които споменава Марк Ванхолсбек. Той цитира словенска изследователка, която визира битиетата на научните общности в малките страни, където „всеки всекиго познава“ (Vanholsbeeck 2020, 90). В тази ситуация колкото и да е скритият труд в дадения случай се оценява, експертът често разбира кой е авторът на рецензираното произведение. Очевидно е, че ако млад доктор се досети, че рецензира статия на известен учен, с авторитет и положение в научната общност, ще си помисли дали да бъде критичен в оценките за предложения му текст. Или напротив – може една такава догадка да го насърчи да прояви пристрастие с отрицателен знак. В съвременните задгранични изследвания в случая се препоръчва да се привличат задгранични рецензенти (Kancewicz-Hoffman & Pölönen 2020). Тази практика в своята история става стандартна едва след края на Втората световна война, когато списанията започват да привличат външни експерти. „Външни или независими“, защото не са членове на редакционната колегия и съвет на списанието, към което рецензират (Baldwin 2017; Horbach & Halfman 2019). Доколкото в българските хуманитарни списания се разрешава да се печата не само на български език, то примерно текстовете на английски език може относително лесно да се възложат за рецензиране, ако се намери подходящ експерт в чужбина. И такава практика в българските хуманитарни списания не само има, но и се проследява в Publons⁹⁾.

Значително по-сложен е проблемът с текстовете на български език. Очевидно това е сложна, но не и нерешима задача, доколкото опитът на българските редакции показва, че такива задгранични експерти все пак има. Задграничните рецензенти, владеещи български език с нужната компетенция, могат да се разделят по три признака.

1. Командировани в задгранични университети и институти български учени.
2. Задгранични учени, работещи в своите национални институции, които владеят български език.
3. Задгранични учени, работещи в български университети или научноизследователски институти, които владеят български език.

Представителите на първата група обективно принадлежат на българската научна общност или най-малкото не са изцяло скъсали с нея; познават кой кой е в общността, и всъщност в най-общия случай относително слабо способстват в качеството си на „задгранични рецензенти“ за обективизацията на оценката по рецензиите. В същото време, техните университети и институти (афилиации) по критериите на Publons и РИНЦ се признават за задгранични.

Втората група може да бъде разделена на три компонента.

1. Чужденци, завършили българска филология, вкл. и в България, и работещи в академичната сфера извън България¹⁰⁾.

Към тях следва да се добави контингентът на задгранични изследователи, които в миналото са участвали в многочислени археологически разкопки, при което са запознати с българската специфика на изследванията в своята област и паралелно на това на достатъчно добро ниво владеят български език¹¹⁾.

2. Български граждани, приели чуждо гражданство и съответно реализирали се зад граница в академичната сфера.

Това е характерно за учените от Република Турция, които, доколкото са учили в българско училище, и владеят българския език¹²⁾.

3. Третият компонент е свързан предимно с Украйна, където има многочислена колония от етнически българи и интересът към различните аспекти за изследване в тази колония е голям и траен.

Някои украински учени целево изучават български език, включително работят в български архиви¹³⁾ и публикуват изследвания по българската тематика¹⁴⁾. От друга страна, интересът на украинските учени към българските списания, индексирани в СИБД, е огромен, ако се съди по системното предлагане на статиите им в редакции. Може да се очертаят две причини за това. Първо, защото публикациите в тези бази данни за тях е задължително при академичното израстване и е източник за допълнителни доходи, доколкото университетите изплащат премии на авторите за публикациите. В същото време, в Украйна хуманитарните списания, индексирани в СИБД, са недостатъчни. Допреди няколко години украинците решаваха този проблем с публикации в списания, издавани в Руската федерация и индексирани в СИБД. Промените в политическата ситуация поставиха препятствия в реализацията на посочения модел: в Украйна в някои университети вече не се признават публикации в издания на Руската федерация¹⁵⁾. Ето защо логично в текущия етап на фокуса на вниманието на украинските учени в сферата на хуманитаристиката попадат списанията, индексирани в СИБД и издавани в Централна и Югоизточна Европа, включително и в България. При това масово, а при масовизацията логично понякога възникват проблеми с нарушенията на авторската етика. Достатъчно често се наблюдават опити с текстове, които са издадени вече преди време, но впоследствие се превеждат от украински на английски език и се предлагат за печат в българските списания.

Съвременните платформи за откриване на подобие не са в състояние да установяват измамите с използване на превод. И тук, по опита на редакциите в издателство „Аз-буки“, следва да се подчертае продуктивната роля на украинските рецензенти, които успешно откриват опитите за измама и в рецензиите си аргументирано препоръчват отстраняването на подобни текстове. Откриването на плагиат е периферна задача при рецензирането, но в „украинския“

случай това е от първостепенно значение и е специфика в българската научна периодика. Засага на този феномен не е открит задграничен аналог.

Към същата група следва да се причислят учените сред етническите българи в Република Северна Македония и Сърбия¹⁶⁾.

Контингентът на задграничните учени, работещи в български университети и научноизследователски институти, е малоброен, но не е за пренебрегване. Като правило, украинските¹⁷⁾, италианските и американските¹⁸⁾ учени приемат да рецензират. Негативен елемент в ситуацията е, че те не се отчитат като задгранични експерти по критериите на Publons и РИНЦ.

Специфична особеност на чужденците – рецензенти на български текстове, е, че те предпочитат да пишат рецензиите на английски език, а украинските и руските учени – съответно на руски език. Те се приемат както от авторите, така и от РИНЦ и Publons, които успешно ги верифицират.

С оглед на изложеното по-горе, следва да се подчертае, че на българските периодични издания предстои да изградят широк кръг от рецензенти, който да включва значително количество задгранични експерти, с акцент на тези, които знаят български език. Несъмнено това е мащабна задача с оглед на изискванията към рецензентите: те трябва не само да бъдат компетентни в областите, в които ще рецензират, но да бъдат безпристрастни и етични.

На тях следва да се възложи задачата да спомогнат за подобряването на съдържанието на статиите и да определят реалната им стойност за конкретната наука.

3.4. Практиката на рецензирането при съседите ни

Традиционно съпоставяме своите постижения със страните съседки, за да разберем нивото на напредък или изоставане на страната ни в даден аспект. Платформата Publons дава възможност да се извърши съпоставка по отношение на броя на регистрираните учени, топрецензентите, количеството верифицирани рецензии и редакторските записи (табл. 2). С последното се обозначават успешните персонални действия на редактора по подбора на рецензента, получаването и верифицирането на неговата рецензия. Същият редактор може в платформата да оцени работата на рецензента, което е допълнителен стимул за повишаване на качеството на рецензиране.

От **таблица 2** се вижда, че по избраните показатели, от всички свои съседни страни, научната общност на България изпреварва само тази на Република Северна Македония, а по отношение на регистрираните изследователи и редакторските записи – и на Сърбия. Publons не дава възможност за детализиране на данните по отношение на хуманитарните издания, но може да се предположи, че ситуацията с класацията е приблизително същата. Очевидно българската научна общност, включително и в българската хуманитаристика, не се е активизирала в достатъчна степен в дейността по рецензирането по процедурата peer-review у нас и зад граница.

Таблица 2. Разпределение на количествата регистрирани изследователи, топрецензенти, верифицирани рецензии и редакторски записи на научните общности в България и нейните страни съседи

№ в света	Балканска държава	Регистрирани изследователи	Топ-рецензенти	PRws	Редакторски запис
16	Турция	56 685	445	155 055	6581
20	Гърция	5608	360	94 546	3944
23	Румъния	14 159	296	83 547	3962
44	Сърбия	2813	92	25 042	1781
57	България	4377	49	15 583	1978
86	Северна Македония	599	10	2818	478

Забележка: Таблицата е съставена по данни на Publons: https://publons.com/country/?country=89&country=200&country=90&country=49&country=203&country=187&order_by=verified_reviews към 8.06.2021 г.

4. Дискусия

Изложените данни в таблица 1 и таблица 2 логично поставят множество въпроси, а именно:

– Защо нивото на верификация на рецензиите на българските учени е по-ниско в сравнение с нивото на научните общности на повечето от съседните ни страни?

– Защо при нас интересът към процедурата е слаб?

На фона на посочените въпроси следва да се очертае ролята на българските научни списания в сферата на хуманитаристиката, които се проследяват в Publons. В тях очевидно може да се извършват верификации на рецензии, включително и на български език. Последното означава, че езикът не е препятствие да се усвои тази технология. Тя трябва активно да се прилага на българска територия с цел усвояването ѝ и адаптирането на научния елит към новите условия. Коректното рецензиране и действителното продуктивно използване на резултатите от него би трябвало да повишат качеството на научната продукция в сферата на хуманитаристиката, изобщо да издигнат престижа на българския научен печат.

Досега е обръщано внимание предимно на други инструменти, които трябваше да повишат качеството на българските научни публикации: видимостта им по Националния план за развитие на инициативата за отворена наука в Република България¹⁹⁾, борбата с плагиата²⁰⁾ и поощряването на публикуването в издания, индексирани от СИБД²¹⁾. Проблемите на рецензирането на българските научни списания, вкл. и хуманитарните издания, обективно оставаха в периферията на политиката във висшето образование и научните изследвания. Научните кадри, като цяло, не познават задоволително тази процедура; младите учени не получават системна подготовка как се извършва рецензирането.

Всичко, посочено дотук, обективно затормозява подобряването на качеството на научните ни публикации по европейските разбирания и ни нарежда на едно от последните места сред съседните на нас страни.

5. Заключение

Изведените и обсъдени данни дават основание да се направят следните изводи.

По отношение на качеството на публикационната дейност в сферата на хуманитаристиката се очертава изоставане на българската научна общност и нейните периодични издания. Една от причините за това е липсата на действено рецензиране по процедурата реер-review, което се дължи на липсата на широка традиция в тази дейност, отсъствието на системна подготовка по рецензирането на младите учени и относително ниската мрежова грамотност на българския учен в хуманитаристиката.

Платформата Publons позволява да се даде видимост на мащабите и процесите на рецензиране в периодичния печат, вкл. и по отношение на хуманитаристиката. Проследяваните активи на българските списания и автори са скромни. Изведеният резултат може да бъде определен не само като белег на изоставане спрямо европейските държави и спрямо съседните ни страни на Балканския полуостров, но и като предвестник за промени в българската научна периодика по посока на стандартите, възприети в Европейския съюз. Колко бързо и колко своевременно ще протече набелязващата се реформа, настоящото изследване не е в състояние да определи, но активното използване на платформата Publons подава надежди, че е в състояние да ускори тези процеси, за да направи преобразуванията своевременни.

Във връзка с изложеното по-горе, може да се формулират следните препоръки.

1. Ускоряване на внедряването на процедурата реер-review в българската хуманитаристика със задължителна верификация на рецензиите в Publons. Списания, при които не се проследяват верификации на рецензиите им, да се счита, че не провеждат реално рецензиране, доколкото не дават доказа-

телства за това. Едно от последствията от това може да бъде изключването на тези списания от референтния списък на НАЦИД. При участие на списания в конкурси на Фонд „Научни изследвания“ отсъствието на рецензии в Publons да намалява шанса за получаване на субсидия (грантове).

2. Да се привличат задгранични учени с цел обективизация на процеса на рецензиране. Наличието на верифицирани рецензии на задгранични експерти да носи допълнителни точки при класирането на списанията в конкурсите на ФНИ.
3. Качеството на рецензиране да се отчита по оценките, поставяни от редакторите на рецензентите в Publons; по редакторските записи и по количеството на топрецензентите, които се привличат за рецензенти в българските издания. Количеството на регистрираните учени, рецензии, публикации (по линия на WOSCC) и топрецензенти в Publons да стане показател в критериалната система за акредитиране на университетите.
4. Верифицираните рецензии в Publons да се точкуват и зачитат като актив на учените по Закона за РАС и Правилника за неговото приложение.
5. Младите учени и докторанти да преминават задължителна системна подготовка за усвояване на принципите и практиката на рецензиране. Обучението да бъде осъществявано с широко използване на обучителната платформа на WoS.

Приложение

Списък 1

Списък на българските хуманитарни списания, които се проследяват в Publons, но не верифицират рецензиите си в Платформата (към 17.06.2021 г.)

АСТА Morphologica et Anthropologica; Archaeologia Bulgarica; Анамнеза; Антропология; Балканите – език, история, култура; Българско е-Списание за археология; Balkan Journal of Philosophy; Балканистичен форум; Балканско научно обозрение; Български език; Българско списание по психология; Български фолклор; Български философски преглед; Българска етнология; Българистика; Болгарская русистика; Българска реч; Bulgarian Journal of Science and Education Policy; Годишник на Историческия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“; Годишник за сравнително литературознание и балканистика на Софийския университет; Дзяло; Диалог; Езиков свят; Eastern Academic Journal²²; e-Journal VFU; Идеи: философско списание; Известия на Института за исторически изследвания; Изкуствата в новото време: Смесване на езиците. Изкуствоведски четения; Културно-историческото наследство на историко-географски регион Тракия. Издателство на Тракийски университет: Стара Загора; Критика и хуманизъм; Култура; Литературна мисъл; Литературна история; Литературата; Littera et Lingua; На-

селение; NotaBene; Наука и образование; Медии и език; Медиите на 21. век; Медии и комуникации на 21. век; Педагогически алманах; Пирон; Психологически изследвания; Проблеми на изкуството; Проблеми на постмодерността; Проглас; Професионално образование; Papers of BAS. Humanities and Social Sciences; Реторика и комуникация; Русистика без граници; Старобългаристика; Старобългарска литература; Съпоставително езикознание; Социологически проблеми; Съвременна хуманитаристика; Съвременна лингвистика; Scripta & e-Scripta; Философски алтернативи; Филологически проучвания на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“; Филологически форум; Хуманитарни Балкански изследвания; Християнство и култура; VTU Review: Studies in Humanities and Social Sciences.

БЕЛЕЖКИ

1. Първият конгрес отбелязва „раждането на това, което днес се нарича journalology [журналознание]“, понятие, въведено от Стивън Лок, бивш главен редактор на The British Medical Journal (Couzin-Frankel 2018). То е научно поле, изследващо комплексно дейността на списанията, вкл. такива аспекти като рецензиране, отворена наука, хищни списания, публикационна етика, авторство и др.
2. STEM е съкращение от Science, Technology, Engineering and Mathematics.
3. <https://leonleonovpom2.blog.bg/history/2017/08/31/roliata-na-kritikata.1564776?reply=5033875>
4. Да се разбира като тенденциозно рецензиране, вж.: Brezis & Birukou 2020, 394; Murrey et al., 2019 и Helmer et al., 2017.
5. Данни за платформата Publons може да се получат на адрес: <https://publons.com/about/home/>
6. За кандидатстване в WoS един от формалните критерии е „Наличие на политика на рецензиране“, която „трябва да включва външно рецензиране“ (external peer-review). Рецензентските процедури присъстват и в качественото оценяване на списанията от редакторския съвет на WoS – „публикуваното съдържание трябва да отразява адекватното и ефективно рецензиране и/или редакторски надзор“, вж.: <https://clarivate.com/webofscienccegroup/journal-evaluation-process-and-selection-criteria/>
7. https://www.elibrary.ru/title_profile.asp?id=69298
8. Сертифицираните безплатни курсове са достъпни за всички учени. Вж.: <https://researcheracademy.elsevier.com/>; <https://webofscienceacademy.clarivate.com/learn>
9. Вж. напр.: <https://publons.com/researcher/4026215/benjamin-goldberg/> и <https://publons.com/researcher/2264465/denys-svyrydenko/#>

10. Вж. <https://publons.com/researcher/3284757/artiom-arutyn-ulunyan/>
11. Вж. напр.: <https://publons.com/researcher/4202757/lyudmila-avilova/>
12. Вж. напр.: <https://publons.com/researcher/4018291/ayse-kayapnar/>
13. Вж. напр.: <https://publons.com/researcher/4298814/galya-dokashenko/>
14. Вж. напр.: <https://publons.com/researcher/3409274/viktor-savchenko/>
15. Київський університет ім. Б. Грінченко. Наказ № 235/30.4.2020.
16. Вж. напр.: <https://publons.com/researcher/3301807/ivana-davtkov/>
17. Вж. напр.: <https://publons.com/researcher/3126689/inna-manasieva/>
18. Вж. напр.: <https://publons.com/researcher/4247232/robert-phillips-jr/>
19. Заповед № РД-09-3542 от 10 декември 2020 г., обн. „Държавен вестник“, бр. 6, 22.01.2021 г. (публ. 13.01.2021 г.).
20. Чл. 4 (1), т. 3 от Правилник за дейността на Комисията по академична етика към МОН, обн. ДВ, бр. 68, 17.08.2018 г.
21. Закон за РАС, чл. 26, т. 1.
22. Изданието е листвано в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране на НАЦИД. Трябва да се отбележи, че то също така присъства в списъка на Jeffrey Beall за потенциални хищни (predatory) списания.

REFERENCES

- Baas, J. & Fennell, C., 2019. When peer reviewers go rogue – Estimated prevalence of citation manipulation by reviewers based on the citation patterns of 69,000 reviewers. In: *17th International Conference on Scientometrics & Informetrics Proceedings*, Vol. 1. Italy: Edizioni Efesto.
- Baldwin, M., 2017. In referees we trust? *Physics Today*, **70**(2). Available from: <https://doi.org/10.1063/PT.3.3463>
- Brezis, E. & Birukou, A., 2020. Arbitrariness in the peer review process. *Scientometrics*. **123**(1), 393 – 411.
- Derrick, G. & Ross-Hellauer, T., 2020. Peer Review in SSH: In Need of Development? In: Ochsner, M., Kancewicz-Hoffman, N., Hołowiecki, M., & Holm, J. (Eds.). *Over-view of peer review practices in the SSH. ENRESSH Report*. European Network of Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities, 10 – 14.
- Gerwing, T.G., Allen Gerwing, A.M., Choi, C.Y. et al., 2021. Re-evaluation of solutions to the problem of unprofessionalism in peer review. *Res Integr Peer Rev*. **6**(4). Available from: <https://doi.org/10.1186/s41073-020-00107-x>.
- Helmer, M., Schottdorf, M., Neef, A. & Battaglia, D., 2017. Gender bias in scholarly peer Review. *eLife*, 6, e21718. Available from: <https://doi.org/10.7554/eLife.21718>

- Horbach, S.P.J.M. & Halfman, W., 2019. The ability of different peer review procedures to flag problematic publications. *Scientometrics*. **118**(1), 339 – 373.
- Hug, S., Hołowiecki, M., Ma, L., Aeschbach, M. & Ochsner, M., 2020. Practices of peer review in the SSH I: A systematic review of peer review criteria. In: Ochsner, M., Kanciewicz-Hoffman, N., Hołowiecki, M., & Holm, J. (Eds.). *Over-view of peer review practices in the SSH. ENRESSH Report*. European Network of Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities, 61 – 66.
- Kanciewicz-Hoffman, N., Ochsner, M., Hołowiecki M. & Holm, J., 2020. Introduction: Aim and scope of the report. In: Ochsner, M., Kanciewicz-Hoffman, N., Hołowiecki, M., & Holm, J. (Eds.). *Over-view of peer review practices in the SSH. ENRESSH Report*. European Network of Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities, 6 – 9.
- Kanciewicz-Hoffman, N. & Pölönen, J., 2020. Does excellence have to be in English? Language diversity and internationalisation in SSH research evaluation. In: Ochsner, M., Kanciewicz-Hoffman, N., Hołowiecki, M., & Holm, J. (Eds.). *Over-view of peer review practices in the SSH. ENRESSH Report*. European Network of Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities, 32 – 41.
- Lendák-Kabók, K. & Ochsner, M., 2020. A gender and geopolitical perspective on peer review. In: Ochsner, M., Kanciewicz-Hoffman, N., Hołowiecki, M., & Holm, J. (Eds.). *Over-view of peer review practices in the SSH. ENRESSH Report*. European Network of Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities, 78 – 86.
- Murrey, D., et al., 2019. Author-Reviewer Homophily in Peer Review (preprint). *bioRxiv* 400515. Available from: <https://doi.org/10.1101/400515>
- Peruginelli, G., Sanz-Casado, E. & Stojanovski, J., 2020. Practices of peer review in the SSH III: peer review in the legal domain. Three parallel case studies in Italy, Spain and Croatia. In: Ochsner, M., Kanciewicz-Hoffman, N., Hołowiecki, M., & Holm, J. (Eds.). *Over-view of peer review practices in the SSH. ENRESSH Report*. European Network of Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities, 71 – 77.
- Vanholsbeeck, M., 2020. Peer review in the context of the new modes of knowledge production, dissemination and evaluation. In: Ochsner, M., Kanciewicz-Hoffman, N., Hołowiecki, M., & Holm, J. (Eds.). *Over-view of peer review practices in the SSH. ENRESSH Report*. European Network of Research Evaluation in the Social Sciences and Humanities, 87 – 93.

Weiler, J., 2019. Best practice – Writing a peer-review report (Editorial). *International Journal of Constitutional Law*, 17(2), 383 – 386. Available from: <https://doi.org/10.1093/icon/moz053>

DOUBLE-BLIND PEER REVIEW IN SCIENTIFIC PERIODICALS IN THE HUMANITIES – ASPECTS OF PUBLONS' USAGE IN BULGARIA

Abstract. Based on Publons and the Russian Science Citation Index (RSCI) data, we analyze the state of peer-review procedures' implementation in Bulgarian SSH (Social Sciences and Humanities) scholarly journals.

We establish the beginning of Bulgarian journals' transformation and the application of a specific peer-review Bulgarian model in terms of attracting foreign reviewers. At the same time, compared with our neighbouring countries, an apparent abandonment and lack of evaluation procedures' verification is observed.

The paper also justifies the need to improve the higher education policy in introducing adequate criteria tracking the status and actual implementation of peer-review in scientific periodicals.

Keywords: peer review; scientific publishing; humanities; journalology; Publons; scientific databases

✉ **Assoc. Prof. Asen Kozhukharov, DSc.**

Web of Science ResearcherID: D-7842-2012

ORCID iD: 0000-0001-7979-3063

Nikola Vaptsarov Naval Academy
Varna, Bulgaria

E-mail: robert77@naval-acad.bg

✉ **Dr. Atanaska Cholakova, Assist. Prof.**

Web of Science ResearcherID: F-6965-2014

ORCID iD: 0000-0002-2708-7463

South-West University "Neofit Rilski"
Blagoevgrad, Bulgaria

E-mail: a_cholakova@swu.bg